

sem hogy a 25. sz. irat a Czapáry-féle Vörösmarty-emlékkönyvben (132—133.), a 65. sz. Pulszky Ferenc *Életem és korom* c. művében (Bp. 1958. 2. köt. 35—41.) is megtalálható, továbbá hogy a 76., 79., 81., 83., és 84. számúak szerepelnek Jánosy Dénes *A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában* c. forráskiadványában is (I. köt. 706—707, 827—828, II/2. köt. 551—558, 776—778, 997—1002.). Különösen meglepő, hogy az alig pár évvel ezelőtt megjelent, könnyen hozzáférhető Teleki-válogatásból is átvesz — e körülmény feltüntetése nélkül — néhány darabot (3., 60., 68., 70., 75., 83. sz. iratok), köztük azt az igen terjedelmes naplót, amelyet az ifjú Teleki 1833/34-i nyugat-európai utazása során vezetett.

A további kutatásnak komoly szolgálatot tett Horváth Zoltán azzal, hogy összeállította és az első kötet végén közzétette Teleki jelenleg ismert leveleinek teljes jegyzékét. Ezt a listát azonban érdemes lett volna a már publikált levelek megjelenési adataival is kiegészíteni.

Szólnunk kell végül néhány apróbb elírásról és filológiai természetű hibáról is. Az első kötet 432. lapján Forinyák Gézának, az 1860. március 15-i tüntetés alkalmával halálra szabott egyetemistának neve tévesen Forinyák József alakban szerepel. — Több helyreigazítást való akad a második kötet anyagában. A 22. sz. iratot — Széchenyinek 1847. augusztus 18-án Telekihez intézett levelét — Horváth Széchenyi leveleinek századeleji, Majláth Béla-féle kiadása nyomán közli, annak jegyzeteivel együtt. A levélben Széchenyi megjegyzi: „Záborszky Alajos egy mérges könyvet ír ellenem.” A Majláthtól átvett jegyzet az itt említett művet — képtelen és érthetetlen módon — Záborszkyknak *A Pesti Hírlap elleni gyanúsítások és haladás* c.,

hat évvel korábban(!), 1841-ben megjelent munkájával azonosítja (136.), holott magának az iratgyűjteménynek soron következő darabja, a 23. sz. alatt közölt, 1847. augusztus 22-i dátumú bécsi kémjelentés megadja a helyes magyarzatot. Itt ui. arról olvasunk, hogy Záborszky egy Széchenyit támadó írásművet nyújtott be a cenzúrára, amely azt feltehetőleg magasabb helyre fogja továbbítani. (138.) Záborszkyknak ez a röpirata a *Néhány darabkák gr. Széchenyi István programtöredékére* címet viselte; kiadását a hatóságok megakadályozták. (Barta István i.m. 286.) A most említett, 23. sz. iratban Zarka János személyneve — hibás olvasat folytán — Zaska alakban fordul elő (136.), noha 2 lappal előbb a helyes formával találkozunk. Pontatlanság csúszott a 24. számú — német nyelvű — irathoz csatolt tartalmi kivonatba (139.) is: a szövegben nem ellenzéki *röpirat* kiadásának tervéről, hanem a *Deutsche Zuschauer* c. folyóiratban elhelyezendő, az ellenzék álláspontját kifejező *cikk*ről van szó. A 25. sz. irat egyik lábjegyzete az *Ellenőr* c. zsebkönyvről mint Vörösmarty és Bajza által szerkesztett kiadványról ír. (140.) Valójában a kötet egyedüli szerkesztője Bajza volt. Zavaróan hat az is, hogy az iratokat tartalmazó második kötet nincs ellátva névmutatóval.

A recenzens nem hallgathatta el azokat a kifogásokat és ellenvetéseket, amelyeket az ismertetett munka egyes hiányai és vitatható állításai váltottak ki belőle. Ám az elmondottakból — reméljük — félreérthetetlenül kivilágított az is, hogy Horváth Zoltán könyve történettudományunk értékes alkotása, amely (szorosabban irodalmi vonatkozásain túl) egész tematikájánál fogva joggal tarthat számot az irodalomtörténetírás művelőinek figyelmére.

Oltványi Ambrus

KLANICZAY TIBOR: ZRÍNYI MIKLÓS

Második, átdolgozott kiadás. Bp. 1964. Akadémiai K. — MTA Irodalomtörténeti Intézete. 852 l. (Irodalomtörténeti Könyvtár, 14.)

Zrínyi halálának háromszázadik évfordulójára jelent meg Klaniczay monográfiájának második, átdolgozott kiadása. A második kiadást nem csupán a Zrínyi-évforduló tette szükségessé, s nemcsak a Zrínyi-irodalom, filológia újabb eredményei és adatai kívánkoztak a monográfiába, hanem, s főként a magyar barokk-kutatás kimozdulása és jelentős előrehaladása a tíz év előtti holtpontról, sürgette a szembesítést a legnagyobb magyar barokk teljesítménnyel, Zrínyi életművével.

Az újabb hazai barokk-kutatások alapvetése, marxista irodalomtörténetírásunk barokk-konceptiójának a kialakítása jórészt a szerző újabb tanulmányaiban került meg-

fogalmazásra. Bár a magyar barokk kutatásában a monográfia első kiadása óta nagy fejlődés volt, s az első kiadás még jórészt a barokk-problematika mellőzésével adott szintézist Zrínyi munkásságáról, mégsem vált szükségessé a könyv mélyrehatóbb, szerkezeti átalakítása. Mindössze pár fejezet maradt ki az új kiadásból, s a magyar barokk irodalom kialakulásáról adott áttekintéssel, valamint a barokk eposz problémáit tárgyaló résszel bővült. A változás bár lényeges, a monográfia struktúráját nem érinti. Mindenestre bizonyosága Klaniczay komplex, a történetiség szempontját oly következetesen érvényesítő vizsgálata időtállásának.

Az újabb Zrínyi-irodalom tanulságai természetesen feldolgozást nyertek az új kiadásban, s ennek során pl. a *Szigeti veszedelem* verselése c. fejezet terjedelmét tekintve megduplázódott. Ezt a jelentős bővülést feltétlenül indokolták az első kiadás után készült tanulmányok eredményei (Horváth János: *Zrínyi sorsfaja*, Képes Géza: *Z. M. verselése*, Jenői Ferenc: *Jegyzetek a Sz. v. szövegéről*). A *Vita Montecuccolival* c. fejezet is felhasználja Perjés Géza tanulmányának (Sz. 1961—62.) a kérdést új megvilágításba helyező eredményeit. Emellett számos, az első kiadás után napvilágot látott kisebb-nagyobb közlemény új adata épült be a könyv második kiadásába.

A második kiadás egyik egészében új fejezete a magyar barokk irodalom kezdeteiről és kialakulásáról szóló. Klaniczay barokk koncepcióját már tüzetesebb kidolgozásban közreadta *Reneszánsz és barokk* c. kötetében (ismertetését 1. Itk 1964. 544—549.); itt természetesen rövidebben, Zrínyi életművéhez illeszkedően foglalja össze, a barokk irodalomnak Zrínyi felé vezető szárait ismertetve. A második kiadás nagy nyeresége ez a fejezet, hiszen a barokk-problematika jelenlétében, ill. keretében Zrínyi életműve határozottabb, élesebb, de egyúttal sokrétűbb jellemzést nyer. Egyes fejezetek, bár minden változtatás nélkül szerepelnek ugyan a második kiadásban, ennek következtében törvényszerűen (előnyös) árnyalati jelentésváltozáson mennek át. Így különösen a *Szigeti veszedelem* szerkezetéről, kompozíciójáról szóló, a X. ének elemzését adó, valamint at Áfium stílusát vizsgáló fejezet.

A *barokk eposz és költője* c. új fejezetben, a *Szigeti veszedelem* elemzése után összefoglalja Klaniczay Zrínyi eposzának barokk sajátosságait. Már könyvének első kiadásában joggal cáfolta meg a *Szigeti veszedelem* ellenreformációs szemléletéről, valamint a magyarságnak a katolikus dogmatika értelmében felfogott megváltásáról szóló, Weisbach barokk-koncepciójára támaszkodó irodalomtörténeti véleményeket. Klaniczay a *Szigeti veszedelem* barokk sajátosságait Zrínyi fealadatvállalásának alapvetően barokk voltából vezeti le. Zrínyi eposzának, az irodalmi előzmények által eleve meghatározott tárgyát, a szigetiek győzelmét, a hiteles történeti tényekkel szemben kellett a művészt eszközzeivel, művészi s logikai szempontból meggyőzővé, elfogadhatóvá tenni. A témaválasztásban rejlő ezen alapvető benső feszültség, reális és irreális között, határozza meg a *Szigeti veszedelem* egész szerkezeti felépítését, az erőviszonyok eltolódásának lassú, fokozatos ábrázolását, az eposz hősei mitikus régiókba emelkedésének olykor csaknem „észrevehetetlen” útját, s ezzel szoros összefüggésben a csodás machina mértéktartó alkalma-

zását, a realiztikus, naturalisztikus elemek szerepét az eposzban. Az eposz ezen művészi eszközeinek tudatos alkalmazásával Zrínyi egy olyan zárt világot teremt, melyben lehetetlen elválasztani a reális és irreális, a történetileg hiteles és csak az eposzban hihető mozzanatokot, a földi cslekményt az égi jelenségektől. Így, a végső soron meglevő ellentétek Zrínyi sajátos barokk szemléletében feloldódnak, s a *Szigeti veszedelem* egységes barokk világképének már elválaszthatatlan, egymással szembe nem állítható alkotóelemei. Klaniczay szerint a *Szigeti veszedelem* a magyar világi irodalom barokká válásának az útját reprezentálja, tehát még a barokk kialakulásának a szakaszában, nem pedig érett periódusában keletkezett, s ez előnnyel járt, mert: „A korai barokk sok tekintetben puritánabb, mint fejlődésének későbbi fázisai, több teret biztosít ezzel a monumentalitásnak, mint a dekorációtól túltengő érett, virágzó barokk.” (313.) A *Szigeti veszedelem* stílusát tekintve ugyanolyan tudatos törekvéssel kell számolnunk véleményünk szerint, mint amire éppen Klaniczay hívta fel a figyelmet Pázmány mértéktartó barokk stílusával kapcsolatban. Zrínyi csakúgy, mint Pázmány, a magyar irodalmi, költői hagyományok adta lehetőségekhez szelidítette a barokk minták stílusvilágát. Zrínyi ebben a vonatkozásban is szintézist teremt.

A *Szigeti veszedelem* európai mintáival kapcsolatban meggyőzően határolja el Klaniczay Zrínyi eposzát Ronsard *Franciade*-jától és Tasso *Gerusalemme liberata*-jától. Annak ellenére, hogy e két eposz, a francia, ill. az olasz barokk kialakulásának periódusában keletkezett, ugyanúgy mint Zrínyié is a magyar barokk kibontakozása idején, alapvetően más jellegűek. Ronsard és Tasso „egy fejlett műepikai hagyomány folytatói”, Zrínyi viszont egy „naiv vagy félig műköltői szinten élő epikát emel első ízben a magas művészet rangjára.” (314.) Így Zrínyi eposzában a barokk koncepció szolgálatában ugyan, de jelen van a naiv epikai költészet számos sajátossága is. Valamelyes igazságot érzünk ugyanakkor azokban az újabb koncepciókban, amelyek szerint Tasso tulajdonképpen még nem az igazi barokk kifejezője, hanem jellegzetes későreneszánsz-maierista alkotó. A *Gerusalemme liberata* számos felemássága és ellentmondásossága nélkülözi a barokk következetesebb, rendet, fegyelmet teremtő szintetikus vonását: Tasso eposzában a dogmatikai hitel, de ugyanakkor az Arany jellemezte „kéjsóvár olasz” elfojtott érzékisége, a csodás mozzanatok irreális atmoszférát teremtő világa, az itáliai polgári reneszánsz költészetet nevelődött rafinált költői képei, udvari eleganciája, kifinomult nyelvi-stiláris mesterkéltége; mind olyan mozzanat, mely egy átmeneti stíluskorszakról vall. Zrínyi

eposza viszont már egyértelműen a barokk szemlélet kifejezője, még akkor is, ha a dogmatikai hitelesség alárendelt szerepet játszik benne, ha képei, hasonlatai szerényebb jellegűek is, de a következetes koncepció, az „egész” bővületében áramló epizód sorozat, melyeknek soha nem lehet az eposz fő-cselekménye kibontakozásában megakasztó szerepe (mint Tassónál); a barokk szerkesztés példája. Tasso koncepciójában még a „mellérendelés”, Zrínyiében már az „alárendelés” követelménye érvényesül. Ezért is, feltétlenül indokolt, midőn Klaniczay a *Szigeti veszedelem* kompozícióját nem annyira az európai eposzokkal, hanem Pázmány Kalauzának a felépítésével rokonítja. Egyébként is Zrínyi egész élete a barokk kor emberére vall: minden tette, de minden irodalmi alkotása is propagandisztikus szolgálat és cselekedet a nagy nemzeti kérdések megoldása érdekében. Joggal lát összefüggést Klaniczay Pázmány és Zrínyi között ebben a vonatkozásban is: mindketten a barokk heroikus életszemlélete jegyében tevénykednek, csak merőben más célok igézetében.

A második kiadásban mindössze azt kifogásolhatjuk, hogy nem találhatunk egy a *Szigeti veszedelem* stíluselmzésével rokon, Zrínyi barokk prózájának a problémáit tüzesebben tárgyaló új fejezetet.

*

A második kiadás ürügyén szeretnénk egy-két apróságot röviden érinteni.

Zrínyi könyvtárát ismertette megemlíti Klaniczay, hogy könyvei között megvolt az *Eurialus és Lucretia* is. A széphistória olvasásának az emléke él talán a *Szigeti veszedelem* egyik szép részletében. Az *Eurialus és Lucretia*-ban (második rész 5. vsz.) olvashatjuk: „De nagy szépségedtől, ékes termetedtől igen meggyőzöttetém, / Már te rabod vagyok, fényes szemeidtől, mert én megkötöttem.” A „megkötözés” motívum Balassi nem egy szerelmes énekében is szerepel: „De vitézek között szerelmre kötött s fogott sokot Júlia.” (49. sz.); „Csak öröm mondani, hogy magamot kötni látam nagy szerelmére.” (56. sz.) A *Szigeti veszedelem* Négyesy Lászlótól oly szépen jellemzett I. énekbéli lírai részletében szintén megtalálható ez a végvárok világát csendesen idéző szerelem-megkötözés, kissé törökös hangulatúvá hajlítva: „Cumilla szép haja megkötöze szívét/ Ifjú Delimánnak és minden kedvét.” Ha nincs is közvetlen kapcsolat e megkapó megszemélyesítés és az *Eurialus és Lucretia* idézett sorai között, de az előtörténet láncszemenként számításba jöhet.

Klaniczay Zrínyi hadtudományi szemléletét vizsgálva számbaveszi a feltételezhető hazai előzményeket, megemlíti Prágai András *Fejedelmeknek serkentő óráját* is, de negatív eredményre jut, mert Prágai „hadakozással” kapcsolatos szemlélete erőteljesen konzervatív, minden újszerűsüdtől mereven elzárkózó, míg Zrínyi éppen az újításokat sürgeti. (558.) A konkrét hadviselés kérdéseiben nyilvánvalóan nem kereshetünk kapcsolatot Prágai és Zrínyi szemlélete között, mert Prágai a harmincéves háború eseményei közepette sztoikus-morális-prédikátor szemszögből rajzolja meg Guevara-fordításában az igaz, békeszerető, csak végszükségből hadakozó fejedelem erkölcsi példatárát. Morális vonatkozásban azonban nem elképzelhetetlen az esetleges összefüggés Zrínyi és Prágai között. Klaniczay idéz a *Török áfiumból* egy Vegetius-részletet: „kevésbé fél a haláltól az, aki kevesebb gyönyört ismer az életben.” Ez a részlet Prágainál is szerepel: „Kevesebbet retteg az sebtől és az haláltól valakinek ez világ nyönyörtiségében leghkeveseb része volt.” (RMK I.köt. 566. sz. 571.) Zrínyi azonban a tervezett „pór” sereg tervének igazolására idézi Vegetiust, míg Prágai csak általában elmélkedvén a hadakozásról. Talán Zrínyi szerencse-elméletének a kialakulását tekintve is lehetne kapcsolatot keresni Prágai nézeteivel. Prágai a *Fejedelmeknek serkentő órájában* csaknem ugyanolyan kegyetlennek, forgandónak, kiszámíthatatlannak, megbízhatatlannak tartja a szerencsét, mint Zrínyi a *Szigeti veszedelemben*. Prágai szavaival: „Az eszes embernek nem jó magát bízni, /Az vak szerencsére szintén támaszkodni./ Kétséges dologban az istenre kel nézni.” (82.) A szerencse eleve „gonosz” voltának a megfogalmazása megtalálható a *Sebes agynak késő sisak* c. versciklusban is. Nem valószínű, hogy Zrínyi ismerte e versciklust, de mégsem érdektelen egyik „szereplőjének” a szavait idézni: „Sok szerencze közöt, /Kár nélkül Nepemet, Okossággal hordoztam/... Változó szerencze, /Azt szörzötte vegre, /Barátom sem szeretett.” A *Sebes agynak késő sisak* versfüzérének egyik alapmotívuma ez a szerencse szemlélet, hiszen majd minden versében találhatunk néhány sornyi elmélkedést kiszámíthatatlan forgandóságáról. Ezek az apró (esetleges) analógiák is azt bizonyíthatják, amit egyébként Klaniczay joggal hangsúlyoz; sok esetben nem egészen indokolt eleve a külföldi példák elsőbbségéről beszélni, mert esetleg kiderülhet, hogy az adott motívumnak már jelentős hazai előtörténete is volt, vagy az azonos források már találtak magyar tolmácsot.

Komlowszki Tibor

GÁRDONYI GÉZA: SZEGÉNY EMBER JÓ ÓRÁJA

Elbeszélések. 1—2. köt. Sajtó alá rendezte és az utószót írta: Z. Szalai Sándor és Tóth Gyula. Bp. 1964. Szépirodalmi K. 707; 734. 1 t.

„Gárdonyi Géza prózáján nem rontott semmit a múlt idő. A századforduló íróinak művén már érezzük azt az édeskés, avatag ízt, amely az elmúlás jele; Mikszáth Kálmán és Gárdonyi Géza kivételek. Szépprózájuk eleven, úde, harmatfriss ma is.”

Ezzel a Bóka-idézettel fejezhetjük ki legpontosabban az olvasó-kritikus első örömét, aki végigolvasta a Gárdonyi sorozat legújabb könyvét, ez ideig a legteljesebb válogatást Gárdonyi novelláiból. Mintegy másfélezer oldalon — 140 novella; mindez olvasmányos utószóval, hasznos jegyzetanyaggal egészül ki. A szerkesztés is, utószó is Z. Szalai Sándor és Tóth Gyula munkája.

Különösen szembetűnő az előrelépés, ha kézbe vesszük a felszabadulás után megjelent legjelentősebb válogatásokat. (*Tűzek meg árnyékok*. Marosvásárhely 1957. — *Kék pille*. Bp. 1958.)

E kiadás — mind válogatásával, mind utószóval — nem kisebb célt tűz maga elé, mint hogy a köztudatban megmerevedett Gárdonyi-képet frissebbel cserélje fel. Különösen kis-epikájáról hiányos és torz a kép irodalomtörténetünkben!

Milyen képet is rajzoltak a novellista Gárdonyiról? A rendelkezésre álló nem túlságosan gazdag irodalom alapján így összegezhettük: írásait kevés fűzi a társadalmi, szociális problémákhoz; látóhatára szűk, a paraszti világ idilli képén túl alig fér bele más.

Az elemzések legalapvetőbb közös jellemzője, hogy a Gárdonyi novella csúcsát *Az én falumban* jelölik meg. (A továbbiakban: ÉF) A többitől tudomást sem vettek, vagy nem ismerték. (Éppen ismerhették volna, hiszen e legteljesebb kiadás is csak egy-ötöd rész „újdonságot” tartalmaz! Szám szerint 30 novellát mentettek át a hírlapi anyagból. Jórészt gyenge írásokat! A *Statárium a másvilágon* c. ciklus nyolc darabján kívül alig találunk érdemlegeset köztük!) További jellemzőjük, hogy nem konkrétak; megállapításaik eredői azonban érezhetően az ÉF-hoz vezetnek. Ha említenek is egy-egy novellát más kötetből, csak eszközöket, motívumokat keresnek, nem minősítik, nem mérik meg azokat. Napjaink oly fontos kiadványa mint *A magyar irodalom története* II. köt. (Bp. 1963.) az ÉF-on kívül csupán egyetlen novelláját — a „Pöhölyék”-et — elemzi. (Érthetetlen, miért épp ezt?!) Több novelláról tudomást sem vesz. Lényegében ezt a szemléletet tükrözi a már előbb említett két novelláskötet is, bár fele-harmada arányban egyéb novellákat is tartalmaznak, de hangsúlyozzák, hogy a gerinc az ÉF.

Ezek után nézzük meg, mit ad a *Szegény ember jó órája*?

Itt természetesen csupán az utószó vizsgálatára szorítkozhatunk; amennyiben elengedhetetlenül szükséges, a válogatás munkáját is értékeljük, mivel ez — igen helyesen — szerves összefüggésben áll az utószóval. A gondosan megszerkesztett, magvas utószó négy fejezetből áll: a Gárdonyi novella területei, vitás kérdései; a teljességre való törekvésnek még az igényét is elvetették.

Az első részben az ÉF elemzését kapjuk, s már a rész-cím is (*A megtévesztő idill*) tiltakozást fejez ki e novellák békés idillé minősítése ellen. Egy sor hagyományos és helytálló megállapítás elismertéje mellett látható törekvése az, hogy a szociális problémákra terelje a figyelmet. Meggyőző példákkal bizonyítja, hogy ezek nem hazug idillek, hanem leplező, súlyos vallomások, felsejlő tragédiák. Gárdonyi látja a földéhséget, a falu tagozódását, a cigánykérdés szívemarkoló rajza az Októberben jelenik meg. Az emberek rejtelmekkel, babonákkal zsúfolt világképe egy korszak szellemi fokmérője. S ide kívánczok — egyes méltatóival szemben pedig fontos érv! —, hogy Gárdonyi milyen tisztán látja ez utóbbi jelenségek okát is. A forgószélben boszorkányt, ördögöt sejtő babonás parasztok láttán így ironizál: „Az andocsi szűzről soha nem tanította senki, hogy az csak olajfesték. Csuda az! Hát mért ne higgyünk abban, hogy a föld színe felett lelkek kavarognak!?” (*Ebéd a körtefa alatt*).

Mindezekkel egyet kell értenünk, az ÉF sokkal több mint békés idill, s szándékos torzítás minden olyan törekvés, amely erre a szintre szorítja.

A vizsgálódás dialektikája azonban megkívánja, hogy azt is láttassuk: Gárdonyi nem szeret elidőzni ezeknél a kérdéseknél; az egész kötet végkicsengését, alaphangját „A mi földünkön is van olykor siralom, de több az örömünk” felfogás adja. Továbbá úgy véljük, árnyaltabb lenne a kép, ha nem önmagában, a kor irodalmából kiszakítva vizsgálnák ezeket az írásokat, hanem beillesztenék a képbe Tömörkényt, Thuryt, s már előbből Peteleít, — hisz végső soron ők azok, akik az első sötét foltot vetik az idillre: lázadó parasztot ábrázolnak. Mindannak tudatában és hangsúlyozása mellett, hogy a művészi megformálás tekintetében nem mindig vehették fel a versenyt Gárdonyival!

A szűk látóhatár vadját — hogy csak a paraszti világ érdekli Gárdonyit — *a naturalizmuson át — a realizmusig* című fejezetkésben igyekszik megcáfolni az utószó.

Egyes értékelői inkább úgy fogalmazták meg, hogyha mást ábrázolt „a rajzoló kéz bizonytalanra vált”, elerőtlenedett. S hogy az utószó szerzői is érzik, hogy e vád nem teljesen alaptalan, náluk ez a megállapítás a „nem ugyanolyan költői átélés”-re szelődül.

E kiadás *Az ezeréves ember* ciklusába gyűjti a külvárosi szegények, kisemberek világát ábrázoló novellákat. (*Az ezeréves ember* Ausztriához való viszonyunk, félgymarmati sorsunk jól megfejthető allegóriája. E csoportosítás ügyesen bizonyítja, hogy Gárdonyi 48 szellemi öröksége felől közelíti meg korának problémáit.)

De lapozunk csak bele a kötetbe! A fent említett céllal összeállított ciklus is csak fele arányban tartalmaz kispolgárok, proletarizálódó rétegek sorsát ábrázoló — bár kétségtelenül erős érzelmi állásfoglalástól átfűtött — novellákat. (*A kispap, A papa nem örül, Veron*) A szorosan vett munkásábrázolás egyetlen plédája — a *Fütdök* — a kötet egyik legvérszegényebb írása. Más ciklusokból is említhetünk hasonló tárgyú novellákat (*A tej, Ne halj meg, Fábrián!, Két vándor*), de az összképben elenyészően kis folt ez, s talán a legszürkébb is.

A középosztály felé is tágítható azonban valamennyit a látóhatár! Gárdonyi érezhetően nagyobb biztonsággal mozog orvosok, ügyvédek világában. (*A belső szoba, Sánta angyal*)

Már az ÉF elemzésénél is az volt a szerzők egyik fő törekvése, hogy a szociális kérdésekre tereljék a figyelmet. E fejezet igyekszik kimutatni — főleg a tizes években jelentkező — „szociális problematikájú írások gyökerét is. Részletesen foglalkoznak Bródy Sándor és a *Jövendő* radikális programjának hatásával.

Kissé félrevezető azonban a hangzatos szociális kérdésekre koncentrált novella” megjelenés. Ennek árnyékában igen csak szerényen búvik meg a „nem olyan kemény”... nem olyan „nyugtalanító”, mint Bródy” megállapítás. Kétségtelenül jelen vannak ezek a szociális problémák, de úgy érezzük, csak felhangjaikban jelentkeznek! Például a kivándorlás sem kerül el Gárdonyi figyelmét, de a *Bódi meg a húga* központjában az aszsonyhűség ritka példája áll. — *Az Erdei történet* olvasója tudomást vesz a kegyetlen földesúri intézkedésről, de egyre inkább a a szokatlan környezetben egymásra találó fiatalok lélektani pontossággal ábrázolt szerelme kerül a centrumba. — A nemzetiségi kérdésre citált novellák mellé (*Egy szál drót, Mikor a csösz önnepet csap*) összehasonlítás-képp állítsuk csak oda a szinte ugyanaz évi születésű *Magyar jakobinus dalát!*

Gárdonyi nem hunyt szemet a szociális kérdések láttán! Ha ritkábban jelentkeznek is írásaiban, emberi-iroi érdeme, hogy minden esetben józan, haladó álláspontot foglalt el.

Hogyan szerezték meg a mesterségbeli tudást egy korszak széprói? Milyen is volt az „újságrás iskolája”? Élvezetes feldolgozását találjuk a *Színek és formák* c. fejezetben.

Egyben kísérlet arra is, hogy eligazítson a Gárdonyi által használt kispikai formák közt. Mindenképpen meg kellett volna említeni, hogy Gárdonyinak milyen jellegzetes mufaja a rajz! Ezekből az impresszionisztikusan összeillesztett rajzokból áll az ÉF is. Jól elkülöníthető ezektől a későbbi nagy, beszélyszerű novella, ahol már bátrabb ívelésű cselekményt, az élet nagyobb összefüggéseit kapjuk. Ezekben az olvasmányos nagy-novellákban találja meg az olvasó a belefelejtkezés örömét. A válogatás erénye, hogy ezekből is szép számmal ad. (*A zöld szifinkx, Atkozott józanság, Nem volt párja, Megérkezett, Boldog halál szekere*)

Sokkal kevesebb örömet okoztak a túlon túl nagy számmal szereplő fiatalkori novellák. „Ügyesen poentirozott, csattanós humoreszkek, . . . józú mesék” — bizonygatja az utószó. Sajnos ezek jószerevével csak irodalmi szinten megírt anekdóták (*A dóci asszonyok*), ügyetlenül készített csattanóval (*Annuska apáca lesz, Bor Gábor*), néha pedig ma már alig elviselhető émyelítő-érzelmesség csapja meg az olvasót (*A nagyapó, Barátkozás*).

Meg kell mondanunk: nem érezzük, hogy ezek az írások mind „az utókor emlékeztetőre érdemes” novellák! Ha felül is emelkedtek a korszak rövid életű lapjainak színvonalán, ez nem Gárdonyi erejét bizonyítja. Nem lett volna szabad szem elől téveszteni, hogy a Gárdonyi-életmű rendkívül egyenetlen — a mag között sok az ocsú! Mint ahogy sem filléres „ponyvái”, sem a Görék nem kapnak helyet a sorozatban, úgy a novellák közt is nagyobb szigorral kellett volna válogatni. Jól érezhető annak a reakciója, hogy 1962-ig alig volt három-négy Gárdonyi-könyv, amely átfért a „haladó hagyomány” tüfökán. Aki végigolvassa ezt a hatalmas gyűjteményt, kicsit úgy érzi, hogy jót, rosszat összemostak itt! S ettől a gyenge írások nem lettek jobbak, sőt a jók is elszürkültek, csak hosszabb idő után ülepszik le az olvasóban az igazi érték.

Ezt a folyamatot — a valódi értékek megnyugtató kiválogatódását — segítette volna elő az utószó, amennyiben vállalt valamiféle értékelő, minősítő funkciót. Az irodalom a négy nagy regényben és az ÉF-ban jelöli ki a Gárdonyi-életmű csúcseit. Egy árnyaltabb összegezésben azonban a novellák is nagyobb arányban kérnek részt. Ez a kiadás is arról győzi meg az embert, hogy Gárdonyi kiváló novellista, s nem csupán regényei indokolják, hogy a magyar próza fővonalában tartsuk számon. Ez a fontos megállapítás az utószóból is kiolvasható. Gárdonyi Jókai és Mik-

száth folytatójaként illeszkedik a magyar próza fejlődésvonalaiba, és rajta keresztül is vezet az út a XX. századi óriáshoz, Móricz Zsigmondhoz.

Az utolsó záró fejezete — a *Gyász és könny* — Gárdonyi háborús elbeszéléseivel foglalkozik. A Gárdonyi-irodalom nem tartja számon e novellákat, csupán a háborús naplókat említi. Feltehetően nem is ismerték ezeket, hisz szinte teljes egészében a hírlapi anyagból kerültek elő. A *Statárium a más-világban* c. ciklus elbeszéléseiben (*Krisztus bankója, Szenvedni akarok, Statárium a más-világban*, stb.) jelentős összefüggéseket láttat Gárdonyi. A háború okait az „alkalmi forgalom”-ban, a nyereszkesedők, népellenes uralkodók, politikusok, hadvezérek aljasságában látja; „csak a katonák zsebe üres”. Valóban fontos vonásokkal gazdagítják a Gárdonyi képet, és elsősorban ezek a novellák, amelyek székségessé teszik a kiigazításokat.

Nem hallgathatjuk el azonban kifogásainkat sem: a megoldások naiv romantikáját; s némelyikben, úgy érezzük, veszélyesen súrolja a giccs határát (*Janesi dádd*).

E késői novellákra jellemző még, hogy az irreális megoldások nyomakodnak előtérbe. Itt kellett volna helyet szorítani arra, hogy belevilágítsanak a keleti vallásfilozófiák, a lélekvándorlás, a spiritizmus bonyolult szövevényébe; Gárdonyi sajátosan misztikus

világába. Természetesen csak oly mértékben, ahogyan ez a novellák világában is jelentkezik! Egyféle panteista felfogás már az ÉF-nak is sajátos ízt ad. A lélekvándorlás tanával többek között a *Két vándorban* találkozunk, de legteljesebb képét a *Szenvedni akarok* c. novellában bontja ki. Indítékában nyilvánvaló a büntetés, az igazságszolgáltatás szándéka, de ha végiggondoljuk, kiderül, ugyancsak kétélű fegyver ez! (Nyomorgók láttán közönyre nevel, hisz megérdemelt büntetésüket töltik; és a háború is egyféle indoklást nyer ebben a koncepcióban.)

Ismeretésünkben sorra vettük az utolsó leglényegesebb megállapításait — ahol szükségesnek tartottuk, igazítottunk, kiegészítettünk. A hibák is jobbra a szerzők azon jószándékú igyekezetéből fakadtak, hogy minél több novellát, minél teljesebb Gárdonyit adjanak. Megállapításaikban felbukkanó túlzásaik nem szándékos torzítások, hanem a kirekesztési és mellőzési törekvések elleni harc velejárói.

Mindezekkel számolva nyugodt lelkiismerettel állíthatjuk, hogy Z. Szalai Sándor és Tóth Gyula igen alapos, irodalomtörténeti szempontból is hasznos munkát végeztek: egy meglehetősen elhanyagolt területen — a novella terén — előkészítették az utat egy átfogó Gárdonyi monográfiához.

Szakács Béla

JOSEPH REMÉNYI: HUNGARIAN WRITERS AND LITERATURE

Modern Novelists, Critics and Poets. Edited and with an Introduction by August J. Molnar. New Brunswick—New Jersey, 1964. Rutgers University Press. 512 p.

Reményi Józsefre az idősebb nemzedék még személyes élmények alapján is jól emlékszik, a fiatalabb csak itt-ott találkozhatott nevével. Pedig a szerzőnek szépirodalmi munkássága szervesen illeszkedik bele a húszas-harmincas évek magyar irodalmi életének tablójába, s szervezői, kritikusi és tanulmányírói munkásságával egyrészt ébrentartotta az Amerikába kivándorolt magyarokban a magyar irodalom iránti szeretetet, másrészt megismertette idegen ajkú környezetével a magyar irodalom becses értékeit.

A magyar, a kelet-európai, valamint az angol, a francia és a német irodalmat számtalan cikkben és tanulmányban értékelte. A *Columbia Dictionary of Modern European Literature* (1947) kötetben egy összefoglaló tanulmányon kívül húsz magyar író munkásságát ismerteti; társszerkesztője az *A World of Great Stories* című antológiának, a *Collier's Encyclopaedia* (1950) pedig a magyar irodalomról szóló tanulmányát adta közre.

Az amerikai irodalomról szóló cikkeit és kritikáit közölte a *Nyugat*, a *Magyar Szemle*, a

Pester Lloyd, az Erdélyi Helikon, a Protestáns Szemle, a Magyar Írás (melynek egyik külföldi szerkesztője is volt) és a Gêniozus. 1935-ben ő írta a *Mai Amerikai Dekameron* bevezető tanulmányát, 1938-ban pedig az *Amerikai Írók* című művében 17 író portróját nyújtja át múlt századi és kortársi írókról.

Szépirodalmi tevékenysége jórészt regények és novellák teszik ki. Első kötete — novellák — 1910-ben jelent meg, a második elé Juhász Gyula írt szépen méltató sorokat 1913-ban, ezenkívül még hat regénye, illetve elbeszéléskötete jelent meg, az utolsó a Pesti Naplóban 1937-ben és egy nyolckötetes trilógiája — *Jó hinni* (1922), *Emberek, ne sírjatok!* (1926), *Élni kell* (1932), melyben egy Amerikába szakadt értelmiségi életét és „beleilleszkedését” írta meg. Egyetlen verseskötetéről (1934) Babits Mihály írt a Nyugatban. Itthon leginkább szépirói tevékenységét méltatták; többek között Baktay Ervin, Csuka Zoltán, Féja Géza, Juhász Géza, Keresztury Dezső, Kosztolányi Dezső, Kuncz Aladár és Schöpfunglin Aladár.

Reményi József 1892-ben született Pozsonyban. Jogi tanulmányait Budapesten és Bécsben végezte. 1914-ben a monarchia philadelphiai konzulátusán titkár, majd 1920-ban amerikai állampolgár lett. Kimenetele után csakhamar Clevelandben találjuk, ahol a Szabadság című liberális lap munkatársa. Sok előadást tart és cikket ír szociológiai kérdésekről és a bevándorlók problémáiról is. Szoros kapcsolatban állott Jászi Oszkárral. 1927-ben a clevelandi Western Reserve University előadója lett, és 1949-ben ugyanitt kinevezték az összehasonlító irodalomtörténeti tanszék professzorának. 1956. szeptember 25-én halt meg, s azóta a clevelandi magyarok sírkertjében mellszobrot állítottak neki.

E kötet a szerző arcélét két vetületben mutatja meg, s ez kitűnő ötvözete az írói és a kritikus magatartásnak. Valójában azonban írói habitusa az igazi. Nemcsak stílusának formai jegyei — sokszínű, választékos és tömör — utalnak erre, hanem tartalmi jegyei is; mindenekelőtt az, hogy érdeklődése és írói vénája a portré felé húzza. Negyvenkét íróportrét nyújt át a szerkesztő az olvasónak, ezenkívül két irodalomtörténeti áttekintést és három esszét. Mindez a szerző 1940—1956 közötti termésének javarésze.

Az íróknak a társadalomba ágyazott, szellemi, lelki és erkölcsi arculata már az első néhány bekezdésből tisztán kiolvasható, — különösen a kortárs írók arcképének festésében eredeti, kevésbé a XIX. századiakéban —, s az írókat megközelítő módszere is vérbeli íróra vall: alkotó embereket rajzol, a valóságot magukba olvasztó s a hiteles és igaz kifejezésért birkozó írókat-költőket. Írásából a környező világnak sokkal inkább az író személyisége révén tükrözött képe tűnik elő, mint maga a valóság. Az alkotás pszichikai problémáit szinte sohasem érinti: az alkotásban tükröződött kép, a megvalósult mű figyelemének a főtárgya. Ilyenkor szigorú kritikus. A műalkotást a szerzőnek saját szándékaihoz, valamint a kifejezendő tartalom minőségéhez méri és egyfajta „klasszikus”, a szélsőséges izmušovtól mentes standardhoz. Kényesen igényes a mű kompozíciójának kerektségére, harmóniájára, az egyes szerkezeti elemek egymáshoz való viszonyára, másrészt a karakterizálás írói hitelére. Prózaí művek elemzések nagyrészt e két szempontra tér ki. „A legnagyobb amerikai magyar író” — így tartják számon ma is Amerikában.

Izlését és irodalomszemléletét nemes emberi eszmények szolgálata vezérelte. Nemzete és általában a kelet-európai kis népek irodalmából igyekezett bemutatni a nemzeti és egyben az egyetemes értékeket, hogy közelebb hozza azokat a nagy népek irodalmához. Az írók munkásságának kritikai megítélésében korrelatív elvek szerint járt el: mennyire fejezte ki az író önmagát, személyes integri-

tását; hű, őszinte és következetes volt-e önmagához. Ez önmagában relativitásra vezető szempontot egy objektív eszme kifejezésének kritériumához köti: mennyiben fejezte ki az író alkotóan az igazságot, a szépséget és a humánumot. E két elvi követelmény sikeres betöltése esetén az író az erkölcsiség magas fokára emelkedik, s az egyetemességet fejezi ki. E korreláció mellé egy másikat is állít: mivel a magyar „szociológiai talaj”-ból sarjad ki az írói tartalom, ha az író pszichikai, alkati, etnikai, emocionális, erkölcsi és magatartásbeli vonatkozásban magyar mivoltát adja, akkor eljut az egyetemes emberi színvonalára, s méltó arra, hogy elfoglalja helyét a világirodalomban.

Két, egymást szervesen kiegészítő ellentétpár húzódik végig szemléletén és ízlésén. Egyrészt különös érzékkel figyeli meg azt, ha az író „tragikus kötelezettségének tudatában van” (Kemény Zsigmond), de azt értékeli a legnagyobbra, aki a magyarság sorszerű és történelmi tragédiáját, tragikus életérzését szinte feloldhatatlan egységben élte át és fejezte ki (Ady Endre) s megértéssel ugyan, de mégis idegenül szól arról az íróról, aki a történelmi és szociológiai hatások következtében egysikúvá, monotonná vált és nem valósíthatta meg önmagát (Vajda János, Kodolányi János), ha deformálódott a heroikus küzdelemben (Szabó Dezső), ha illuziókat és fantazmagóriákat hajszolt és nem tényekre alapozott elméleteket dolgozott ki (Németh László). Másrészt, a tragikus érzésnek mintegy ellenpontjaként azt kutatja, hogyan tudott az író e „magyar nyomorúságon” felülemelkedni, oly általános emberi-etikai magatartást felvenni, hogy kívülről is lássa a magyar élet jelenségeit.

Reményi ízlését azonban tökéletesen sem az nem elégitette ki, ha a tragédia írói katárziszban oldódik fel, sem az, ha az író iróniával, humorral felülemelkedik önmagán és a világon. Az irodalom csúcsa — ízlése szerint — nem a kegyetlen, az önkínzó, az önmagával birkozó, a tragikus és diszharmoníát lehelő líra (Ady), hanem a lírai harmóniában való feloldódás (Krúdy), az intellektualizmussal végyes tőprengő, melankolikus líra. Ezért is példaképe Babits, a „poeta doctus”.

Világnézeti koncepciójából és ízléséből következik, hogy portréiban csak itt-ott utal az írók fejlődésrajzára: íróportréi egy tömbből faragott, de ellentétpárokra nyugvó statikus portrék. A magyar író, költő és kritikus az ő írásaiban jóval kevésbé harcos, jóval kevésbé a társadalmi funkciója oldaláról mutatkozik be, mint a mi mai irodalomszemléletünkben; inkább önmagával és a rászakadó kegyetlen feudális és antidemokratikus környezettel vagy egyszerűen az élettel viaskodik, magyarsága és európaisága ütközőpontjaival — jórészt sikertelenül. Noha Reményi

szemléletének horizontjába belefért az, hogy elismerte a didaktikus irodalomnak Magyarországon kényeszerű létjogosultságát, mondván: „Széleskörű volt a didaktikus irodalom; paraszti és városi írók törekedtek arra, hogy a magyar kultúra fejlődését elősegítsék”, mégsem elsősorban csak a magyar, hanem a magyar és az egyetemes (értsd: európai) standard szerint ítéli meg őket. Ha az író túlságosan nemzeti vagy sovinizta, bírálja, mint például Kosztolányit a huszas évek eleji magatartásáért, de ha az író kevésbé nemzeti, inkább kozmopolita, akkor is bírálja, például Márait és Molnár Ferencet. Miközben azonban a szerző nyesegeti a nemzetieskedés és sovinizmus kinövésait és bírálja a magyar illúziók dédelgetését, a „nemzeti öncsalást”, ő maga is beleesik egyfajta — csak szubjektíve magyarázható — tragikus magyar történelem- és irodalomszemléletbe. Ez legfőképpen annak tulajdonítható, hogy nem ismerte fel a társadalmi osztályok egymáshoz való viszonyát és mozgásának törvényszerűségeit.

Noha az írók munkásságának elemzésekor figyelembe veszi az osztályszempontokat is, kevésbé fordít gondot arra, hogy az irodalomnak a társadalom életére gyakorolt hatását elemezze, mivel számára az irodalom elsősorban az élet jelenségeinek írói önkifejezése, és nem társadalmi funkció, és mivel kissé egysíkúan az egyetemeshez és egyfajta humanista-kozmpolita eszményhez viszonyít.

Világzemlélete és polgári humanizmusa alapján a magyar történelem vizsgálatából arra a következtetésre jutott, hogy inkább hisz a reformokban — néha túlon túl is, miként az például Zilahy-sőt még Herczeg-értékeléséből is kiviláglik —, mint a radikális társadalmi átalakulásokban, vagy forradalomban. Ezért, noha észreveszi az írók műveiben kifejezett társadalmi elégedetlenséget, vagy azok forradalmi vonatkozásait, mégis vagy a homályban hagyja azokat (Petőfi), vagy nem tulajdonít annak az író arculata szerves részül felfogható jelentőséget (József Attila). Nem ismerte fel a népi írók mozgalmának és írásainak fontosságát sem és mindvégig idegenkedett a felszabadulás utáni irodalmunktól.

E nézetei mélyén jórészt társadalomszemléleti fogyatékoság rejlik. Úgy véli, hogy a polgári demokrácia az *egyetlen* lehetséges társadalmi rendszer, mely a társadalmi igazságosság és az egyetemes emberi értékek megőrzője. Ezért noha világosan látja és ostorozza is Magyarország feudális elmaradottságát és épp ezért indokoltnak is tartja az egész magyar történelem folyamán a „társadalmi nyugtalanságot”, mégis azt lehet kivenni szavaiból, hogy mindenféle társadalmi nyugtalanságot és elmaradottságot a feudalizmus számlájára ír és figyelmen kívül hagyja, hogy a

kapitalizmus a társadalmi bajokat súlyosbította hazánkban, továbbá úgy érezni, azt vallja, hogy a társadalmi problémák akár egy „ideális polgári demokrácia”, akár egy „emberi társadalom” keretében megoldhatók. Objektíve azonban e világszemlélettel az illúziók világába szorította ki önmagát.

Magyar vidéki városban született, értelmiségi középosztályi családból, a magyar középosztályi értelmiség kialakulása idején nagyvárosokban nevelkedett, az európai kultúrát szívta magába, s Amerikában egy „magyar városban”, Clevelandben élte le életét. Neveltetése a polgári kultúrával jegyezte el, s magának vallotta annak magasrendű eszményeit, s makacsul ragaszkodott hozzájuk. Amerikában is az európai kultúrát és eszményeit képviselte, melynek szerves részül ismerte fel a magyar népi és városi kultúrát. Analitikus racionalista elme volt, s vállalta az egyéni, a nemzeti és az egyetemes kötelezettségeket. Ezért érzekelte a magyar történelmet, kultúrát és irodalmat egyszerre kívülről is, belülről is. Magányos magyar volt Amerikában, ezért tartott ki magyarsága és európaisága mellett, és ezért küzdött az emberi eszményekért, s lehelte azokat íróportréiba.

Reményi nem kutató irodalomtudós volt, nem is problémákat megoldó professzor, nem is pózoló kávéházi csevegő. Ahhoz az író-irodalmár típushoz tartozott, amely az irodalmat érzekelte, értette és szeretete — alkotóan művelte is —, annak közegében érezte magát otthon, és akinek kellő ízlése, képessége és felkészültsége volt ahhoz, hogy a saját esztétikai élményeit értelmes gondolataival és megfigyeléseivel áttűzdelve meghallgatásra érdemesen és élvezetesen szólnj az irodalomról.

Mi más szemlélet szerint osztjuk más értékskálába íróinkat. Reményi szempontjain azonban a szakember tanulsággal elgondolkozhat. Irodalomtörténeti jelentősége a magyar irodalomnak tett szolgálatai folytán vitathatatlan. Elsőnek tört széles csapást, hogy az angolszász világ ismeretének birtokában a magyar irodalom értékeit átfogóan beleplántálja az angolszász közönség lelkébe.

Köszönet illeti August J. Molnar professzort a kötet szerkesztéséért, a bevezetésért és a gondos jegyzetelésért, valamint a magyar irodalomtörténeti bibliográfia beillesztéséért, mely a szerző halála utáni művek jegyzékét is tartalmazza.

Úgy gondolom azonban, hogy a szerkesztő Reményi néhány tanulmányát vagy cikkét belevehette volna a kötetbe; csupán néhányat említek, melyeket magam is olvastam: Berzsenyi, Dzsida, Gellért, Kodolányi, Péterfy, Schöpflin, Weöres — még azon az áron is, hogy néhány író vagy költő portréját (Harsányi Zsolt, Mécs László, Zilahy Lajos) kihagyja. E költők-írók munkásságát sem a mi irodalomtörténetírunk nem tartja

kimagaslóaknak, de maga a szerző sem, s legfeljebb azért foglalkozik velük, mert a maguk nemében és korában bizonyos társadalmi osztályok vagy rétegek körében nagy hatásúak voltak és mert angol nyelven több művük megjelent. Így viszont a műnek — főleg a XX. századi — értékbeli arányai is némileg eltolódnak, ami egy ilyen reprezentatív kötetnek nem válik előnyére. — Indokolatlan to-

vábbá a XIX. századi írók szerkesztési sorrendje: hogyan állhat Kemény Zsigmond Katona József előtt, és miért Gárdonyi—Mikszáth—Jókai a sorrend? — éppen fordítva kellene lennie. Kevésbé feltűnően ehhez hasonló fordul elő a XX századi írók sorrendjében is.

Mohay Béla

*

La Renaissance et la Réformation en Pologne et en Hongrie (1450—1650). Rédigé par Gy. Székely et. E. Fügedi. Bp. 1963. Akadémiai K. 562 p. (Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae. 53.)

Az Akadémia idegen nyelvű történeti sorozatának e figyelemre méltó kötete az 1961. október 10—14-én tartott budapesti lengyel—magyar reneszánsz-konferencia előadásait adja közre. Bár sajnálatos módon az irodalomtörténet alig volt képviselve a konferencián (jóval kevésbé, mint pl. a művészettörténet), a közölt történeti előadások jóvoltából a könyv a magyar reneszánsz irodalmának kutatói számára is nélkülözhetetlen.

Sok tanulsággal szolgálnak a konferencia külföldi (főleg lengyel és szovjet) résztvevőinek a tanulmányai, melyek főleg a korszak lengyelországi problémáit, kisebb részben a reformáció egyes kérdéseit világítják meg, figyelmünkre mégis elsősorban a magyar reneszánsz-kor történetére vonatkozó dolgozatok számíthatnak. Annál is inkább, mert a külföldi résztvevőkre való tekintettel történészeinknek a XVI. századi magyar gazdaság- és társadalomtörténet alapvető kérdéseit tömören kellett összefoglalniuk, ami a magyar irodalomtörténészek számára is nagyban megkönnyíti a tájékozódást.

Különösen Makkai Lászlónak *Die Hauptzüge der wirtschaftlich-sozialen Entwicklung Ungars im 15—17. Jahrhundert*, Sinkovics Istvánnak *Le „servage héréditaire” en Hongrie aux 16—17 siècles*, Szücs Jenőnek *Das Stadtwesen in Ungarn im 15—16. Jahrhundert*, valamint Benda Kálmánnak *Les bases sociales du pouvoir des princes de Transylvanie* című előadásait kell a kötet anyagából kiemelnünk. Míg ugyanis a többi magyar érdeklő tanulmány az egyes szerzőknek korábban magyarul is publikált eredményeit sommázza, addig az említettek jórészt még publikálatlan új kutatásokra támaszkodva adtak meggyőző képet a kor fontos történeti problémáiról.

Az utóbbi tíz évben egyre erőteljesebben kibontakozó gazdaság- és társadalomtörténeti vizsgálatok már eddig is teljesen új megvilágításba helyezték a magyar reneszánsz korát

(lásd: *A magyar reneszánsz-kutatás újabb eredményei.* MTA I.OK XXI. köt. 235—265.), ezek az újabb értekezések azonban nem kis mértékben tovább szilárdítják és teljesebbé teszik a már korábban elért eredményeket.

Kívánatos lenne ezért, hogy Makkai, Sinkovics, Szücs és Benda tanulmányai, illetve azok teljesebb, dokumentált változatai mielőbb magyar nyelven is megjelenjenek.

K. T.

Irányi István: Petőfi Zoltán életpályája' különös tekintettel Békés megyei, szarvasi éveire. Szarvas, 1964. Szarvas Község Tanácsa VB. 212 l. (Szarvasi Füzetek, 4.)

Örömmel tapasztaljuk, hogy egyre nő a vidéki múzeumok, tanácsok anyagi és erkölcsi támogatásával megjelentetett irodalmi vonatkozású kiadványok és könyvek sora. Az általuk biztosított — sajnos, a szükségesnél még mindig kevesebb — kiadási lehetőség oly kutatókat sarkallhat munkára, kik egy-egy vidék levéltárainak, helyi hagyományainak legjobb ismerői, és akik helyett, eredményesebben, senki más nem végezheti el a még ismeretlen adatok felkutatását, megmentését. A helyi kiadványok sorozatainak egy újabb láncszeme, Irányi István könyve is új, eddig még nem publikált kéziratok anyagok feldolgozásával, önálló kutatással szélesbíti eddigi ismereteinket.

Nem ünneprontásként, de előljáróban, épp e kiadvánnyal kapcsolatban, a dicséreten túl nem hagyhatjuk azonban említés nélkül e kiadási forma fogyatékoságát sem: a helyi szempontok néha felborítják a fontossági sorrendet. A szerző — mint erről kötete előszavában olvashatunk is — Petőfi Zoltánról szóló művének új adataira átfogóbb Petőfikutatásai közben akadt rá; ez csak kis része „Petőfi Körös-menti életét” egybefoglaló nagyobb munkájának. A közvetlenül Petőfire vonatkozó új kutatási eredményei publikálására, kidolgozására azonban eddig még nem jutott sem hely, sem idő; helyette — Zoltán szarvasi kapcsolata miatt — elsőként e nem érdektelen, de fontossági sorrend tekinteté-